
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

A MISZTÉRIUMOK VILÁGÁBAN

Mirko Kovač: *Ruganje s dušom*, Naprijed, Zagreb, 1976

„Egyszerűbb a nagy, világi mozgalmakról írni, mint a családi ajtók sarokvasainak nyikorgásairól” — olvashatjuk Mirko Kovač új regényében (Gúnyolódás a lélekkel), és ez a kijelentés frappánsan illusztrálja a regény koncepcióját. Kovač műve „családi mauzóleum” akar lenni, amelyben nem a szociális, a pszichológiai elemek, nem az emberek közötti viszonyok, nem a családtörténet kerül előtérbe, hanem a család sorsában jelentkező lelki kérdések: a lélek démonikus küzdelmei, éjszakai útjai, átokverte alámerülései. Ebből következik az is, hogy a Kovač-regénynek nincs cselekménye, sőt még valóságos közössége sincs, hanem mindenki izolált és félredobott: az igazi főszereplő a lélek, a pusztasors.

A regény egy nagyméretű freskóra emlékeztet, amelynek figuráit a koromfekete háttér kapcsolja össze. A koromfekete háttér ezúttal maga az átokverte világ.

A család egyetlen „valósága” elátkozott sorsa. Josif Biraš, az apa, tönkrement kereskedő. Az anya kolostorban hal meg. A nagybácsi (Donato Mestrević) küszöbén a halál leskelődik. A négy gyermek közül az egyik forradalmár lesz, a másik félkegyelmű, a két lánytestvér pedig kurva. S ezek a figurák a regényben nem is találkoznak egymással, csak jelzések vannak arról, hogy közülük van egymáshoz. Különállók, egyedül birkóznak meg a sors angyalával. Életük nincs, csak egy-egy introvertált gesztusuk, hacsak nem nevezzük életnek a démonikus hatalmak céltalan és értelmetlen szolgálatát. „Az ember a lelki csüggedés hatása alatt hal meg”, olvashatjuk. S e hősök lélekben csüggedten jelennek meg, és mint az enyészet martalécai tűnnek el. Hogy mi ennek a lelki csüggedésnek az oka, arra nincs válasz. Az okok rejtelmes és transzcendentális tényezőkben keresendők. Kovač irracionális magánvilágának nincs képlete, az egyik rejtjel a másikig vezet. A végzet nyomtalanul és céltalanul jelenik meg és tűnik el. „Az Idő Foga nem csontból van, nem is tárgy. Rothadás az alapanyaga. És valamiféle lelki vegyület.”

A lélek elsorvadásának rajzát kapjuk meg Kovač regényében, az em-

beri élet képlékeny irracionálisát, amelynek ellenében csak a sátán a konkrét, és csak a lélek megcsúfolásában van valami realizmus.

Ezekről a fluid tartalmakról Kovač meglepően objektív és tiszta hangon szól. Bravúros egyszerűséggel ír, objektíven, pontosan, és egyértelmű mondatokban beszél a legmegfoghatatlanabb dolgokról. Stílusa sohasem tüzesedik át, prózájának ritmusa, nyelve mindvégig kimért, egyenletes. Stílusával kapcsolatban nem véletlenül emlegetik Ivo Andrić nevét.

A regény szerkezete teljes szinkrónban van az objektivitás szándékával. Az elbeszélő én ugyanis egy közvetítő médiumot teremt meg, Andjult, a család krónikájának íróját. Ezt a krónikát írja át az író. Ezáltal egyes szám első személyben íródhat meg a regény, és írója fenntarthatja a látzatot, hogy idegen és objektív tartalmakat mond el, hisz Andjul krónikájával nagyfokú distanciát teremt meg. Andjul krónikája képezi a regény imaginárius szerkezetét, de ugyanakkor ez biztosítja a regényvilág hiteles alapanyagát is. Az író olyan szituációt teremt, amelyben az újráírással csak új kompozíciót hoz létre „csak” kommentálja és értelmezi a krónikát.

Ennek a regényszerkezetnek köszönve kerül a misztikus létélmény egy objektív szituációba. „Létünk középpontjában kinyílik egy ajtó, s mi átbukunk küszöbén a mérhetetlen mélységekbe, amelyek bár végtelenek, hozzáférhetőkké válnak számunkra. Úgy tűnik, hogy az egész örökkévalóságot elnyertük ebben a békés és lélegzetelállító pillanatban”, írja Thomas Merton, századunk egyik ismert misztikus gondolkodója. Egy új típusú misztikus látásmód lehetősége villan meg e gondolatokban, ehhez áll közel Kovač is, csak az ő misztikája negatív. Az örökkévalóságnak démonikus tartalma van: a sátán a jelképe. Érthető tehát, hogy nem rajongással, nem eksztatikus mámorral közelíti meg a „létünk középpontjában” levő misztikus ajtót, hanem objektívabb meditációval, azzal, amely a regény szerkezetében az Andjul krónikájának átírása közben feljegyzett kommentárokban jelentkezik. Kovač ezekben a kommentárokban ugyanis nem a transzcendentáció utáni vágyat írja meg, hanem a negatív előjelű misztikus örökkévalóságot, amelybe nem azért kerül az ember, mert vágyakozik rá, hanem azért, mert más kiútja nincs.

A fátum uralkodik ebben a világban. A gyermekkori tapasztalatok, a hercegovinai (trebinjei) táj mind ennek a centrális élménynek van alárendelve. Így ír például a család szülőföldjéről: „Egy fűszál sem érzi szükségét, hogy kipattanjon. Időnként előkúszik egy rovar, de az is tovább megy, nem érzi szükségét annak, hogy itt maradjon, elveszve ebben a pusztaságban.”

A lélek démonjai radikálisan eltérítették Kovačot a valóság démonjaitól. Egyik nyilatkozatában arról tesz említést, hogy az ő részére ott kezdődik a misztériumok világa, ahol megszűnik a pozitívizmus. Tagadhatatlan, hogy a misztériumok világából egy autentikus világot teremtett meg, s az is igaz, hogy ez mélyebb és hitelesebb prózához vezette, de ha tudjuk

azt, hogy a misztériumok és a pozitívizmus, a valóság és a lélek viszonyában számtalan árnyalat van, ha tudjuk azt, hogy a valóság sokszor jobban megcsúfolja a lelket, mint a bármiféle más démonok, akkor csak sajnálni tudjuk, hogy Kovač oly könnyedén húzta meg a határvonalat saját démonjai és a valóság között.

VÉGEL László

KOCKÁZAT NÉLKÜL

Dobai Péter: *Játék a szobákkal*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1976

„*Hangsúlyeltolódás az életézés, a közérzet javára*” (Mészöly): az egyike azoknak a minőségeknek, amelyekre Dobai Péter novellaépítkezése támaszkodik. A közérzet-analízisek, a mindennapi jelentéktelenségek rögzítése, az események, fordulatok helyét betöltő atmoszféra- és környezetvizsgálat, a beidegződött mozdulatok, rutinszerű tevés-vevés nyomon követése képezik azokat a gesztusokat, amelyek a novellák világát létrehozzák. A maga módján sarkított szemléletmód, redukált láttatási technika helyettesíti a radikálisabb tematikai, szemléleti, formai újrakezdés mozzanatait, s belőlük következnek a *Játék a szobákkal* szövegeinek a konvencionális novellaírástól egy árnyalatnyira eltávolodó sajátosságai is. Egy lépés hiányzik csupán, hogy e novellák kimozduljanak a hagyományos keretek közül, s hogy a bennük létrejövő kontúrok az emberi viszonyokat, helyzeteket egy gyökeresen megváltozott képbe rendezzék. Ennek a kimozdulásnak a kockázatát azonban nem vállalja a *Játék a szobákkal*, mert nem vonja le a valóság szemléletében már csíráiban meglevő új mozzanatok konzekvenciáit. Az új tendenciák ezért csak a lehetőségek szintjén jellemzik a novellákat, de a megformálást és a novellák általános jelentérendszerét befolyásoló erővonalakként nem.

A kötet tíz-egynéhány novellájának fókuszában alapvető emberi viszonyok állnak, illetve olyan hősök, akiknek bizonytalanságérzete, tévelygése, rossz közérzete, tudott vagy öntudatlan kiútkeresése éppen ezeknek az alapvető viszonyoknak a szétzilálódásában, elhidegülésében gyökerezik. A visszatérő alapszituációk szinte kivétel nélkül arra utalnak, hogy az elferdülések, bezárkózások, a szellemi igénytelenség arra a hiányként megélt viszonyrendszerre vezethető vissza, amely a társadalmi átalakulással egyidőben megszakadt szülő-gyermek, férj-feleség, férfi-nő természetes kapcsolatából következik. A novellahősök a hagyományos magatartás- és viselkedésmórák, valamint a régi értékrend felbomlásának korát élik, amikor még nem szilárdult meg az új emberi, erkölcsi, társadalmi szükségleteknek megfelelő normarendszer, s ez az átmenet bélyegzi meg sorait.